

nora d'Ablaing. Door ingrijpen van de Staten van Utrecht kwam aan deze ongewenste situatie pas in 1677 een eind, doch veel verandering in de onderlinge betrekkingen van de dorpsbewoners leverde dat niet op. In 1678 klaagt ds. Van Rhenen zich erover dat bij gelijktijdig gehouden kerkdiensten zijn gemeenteleden *zonder aenstoot of moeilijkheit telijden of het pad te moeten ruymen* niet naar de kerk kunnen gaan.

Dergelijke speldeprikken over en weer illustreren een wederzijds gebrek aan tolerantie dat ons thans wellicht wat vreemd voorkomt, maar men was in die dagen, in weerwil van de door ons zo vaak geïdealiseerde goede oude tijd, dikwijls zeer hard tegenover zijn medemens. Een typisch voorbeeld van het gedrag en de opvattingen uit die periode vinden wij terug in de oude rechterlijke archieven van Jutfaas. Op 25 oktober 1669 gaven schout en schepenen van het Nedereind van Jutfaas (d.i. het deel ten westen van de Vaartse Rijn) aan de chirurgijn Dirck Bertelsz Bouman te kennen . . . . *dat alsoo den selve ingeslagen ende gehuijsfest hadde sijne suster, buijten huijwelijck swanger gaende, van Rotterdam beswangert alhier ingecomen, sijne voorsz. suster uijt onsen Dorpe te laten vertrecken binnen vertien daegen naer dato deses, ten eijnde de gemeente met geen kint uijt haer geboren mocht worden te worden belast. Actum . . .*

Een harde maatregel, doch het ziet er naar uit dat ook toen de soep niet zo heet gegeten werd als zij werd opgediend, want in het doopboek van de Gereformeerde Kerk vinden wij op 9 januari 1670 de doopinschrijving vermeld van *Henderick, onecht kind van Lijsbeth, halfzuster van Dirck Barten barbier. Getuige: Dirckjen Barten huijsvrouw van Dirck Barten.*

Naast zijn beroep als chirurgijn-barbier vervulde Dirck Bertelsz/Barten ook nog de functie van gerechtsbode en die combinatie heeft hem op zekere dag eveneens

in moeilikheden gebracht. Op 21 februari 1671 beklagt de 34-jarige landbouwer Splinter Cornelisz zich voor het Gerecht over de slechte behandeling die hij bij Dirck Bertelsz ondervonden had toen hij daar op 4 februari geweest was om *geberbiert ende geschoren te worden.*

Terwijl Splinter onder het mes was kwam Willem van Schoten de gerechtsbode halen. Op het aanvankelijk protest van de chirurgijn-barbier-bode dat hij zijn klant niet *ongeschoren ten halven kon laten zitten* gaf Splinter hem toestemming even weg te gaan, mits het niet te lang duurde. Nauwelijks teruggekeerd kreeg Dirck Bertelsz wederom bezoek, deze keer van de weduwe van brouwer Bosch, . . . *genaempt Aefgen Cornelis van Roijen die hem gerechtsbode versochte met haer te willen gaen twelck hij op staende voet heeft gedaen en hem comp(aran)t om geberbiert te worden heeft laten zitten omtrent een quartier van een uer, tgeen voorsz. is waerachtich sijnde, presenterende tselve tot allen tijden naerder gestant te doen ende met eede te stercken. Aldus gedaen . . . etc.*

De Gouden Eeuw mag dan in onze ogen niet zo'n jachtige tijd zijn geweest als de tegenwoordige, Splinter Cornelisz dacht er anders over en meende dat na een kwartier wachten de maat wel vol was en dat hij het plaatselijk Gerecht van de wandaad van zijn barbier op de hoogte moest stellen.

Naar onze huidige opvattingen zijn dit misschien gemakkelijke zaken. In Jutfaas kom men er echter des tijds niet om lachen; vandaar wellicht de tegenwoordige naam: Nieuwegein?

P. J. K. van Werkhoven

Bronnen:

Rijksarchief Utrecht, recht. arch. nr. 1051-II.  
Rientjes en Böcker: *Het Kerspel Jutfaas.*

---

## DE UTRECHTSCHÉ COURANT EN DE VOLKSGEZONDHEID OMSTREEKS 1800 (3)

---

Wat moet het afschuwelijk zijn geweest om kinderen te hebben gehad in de tijd, waarin nog geen effectieve bestrijdingsmiddelen tegen de pokken of, zoals men toen zei, de „kinderziekte“ waren uitgedacht. Die gruwelijke kwaal bedreigde de kinderen en volwassenen die nog niet besmet waren geweest voortdurend; men zal wel gedacht hebben dat het een bij het leven

behorend risico was, waardoor men met de dood of blijvende verminking werd bedreigd.

Tot in de 18de eeuw stonden de artsen machteloos; ze schreven aderlatingen voor en berokingen en ze probeerden uitbreiding van de ziekte te voorkomen. Men wist allang, dat pokken besmettelijk waren, maar wat er gedaan moest worden om de besmetting te

voorkomen was nog onbekend. Tot dat in die eeuw werd ontdekt, dat de ziekte door inenting met wat pokstof uit een puist van een patient kon worden overgebracht. Zo kon het ideale moment worden bepaald om de ziekte te krijgen en men kon erop hopen, dat het verloop niet ernstig zou zijn. De pokstof werd bewaard door een mes of een wollen draad er in te dopen en te laten drogen. Maar het gevaar bestond, dat iemand die zo was behandeld en die dus echte pokken kreeg een epidemie zou veroorzaken. Daarom werd er weinig propaganda gemaakt voor deze variolatie en probeerde men toepassing ervan in tijden waarin geen pokken heersten te voorkomen. In Utrecht bijv. werd voorgeschreven, dat voorafgaande toestemming van de overheid nodig was en dat de behandelde een aantal dagen niet in de stad mocht rondlopen.

In 1799 werd in Nederland voor de eerste keer gevaccineerd; zoals de Engelse arts Jenner een paar jaar eerder had ontdekt bood de inenting met koepokstof een goede bescherming tegen pokken. Maar eerst moest men er achter zien te komen of deze behandeling geen andere onaangename complicaties kon veroorzaken. Artsen schreven erover, de meesten in lovende bewoordingen. Maar ook theologen bemoeiden zich ermee en bestreden het brengen van dierlijke stoffen in de mens; ze citeerden de Bijbel, wijzend op het ongeloof van de ontdekkers en bevordersaars van de behandeling met het „etterend pokvenijn“ (aldus Bilderdijk in 1806). De overheid was echter al vrij spoedig overtuigd en probeerde vaccinatie te bevorderen. Als de ziekte eenmaal heerste kon men weinig anders doen dan ongevaccineerden op te roepen om alsnog te verschijnen en verder de oude voorschriften weer van stal te halen tegen uitbreiding van de ziekte. Reinheid van kleding en lucht moest worden nagestreefd, zoals bijv. blijkt uit een brief, die afkomstig was van een bezorgd medicus en in de Utrechtsche Courant van 16-12-1789 werd geplaatst. Ik ontleen daaraan:

*Nademaal de bittere gevolgen der kinderziekte in ons vaderland zoo veele ouders van hunne lieve kinderen, en dierbare ouders van hunne teederste panden berooft, en het volkomen beweezen is, dat de besmetting der pokstoffe, in linnen-draden ter inënting kan bewaard en medegedeelt worden, het zy dan met eene beredeneerde voorbereiding tot een goeden uitslag en voorbehoeding, of met onzekere uitkomst; zoo durf ik en aan myne ervaren medebroederen van Aesculapius of Hypocrates, en aan myne geliefde medeburgeren, in deeze uwe courant opentlyk in bedenkeing geven: of men ter stuiting van onachtzame oorzaken van besmetting, niet oirbaar vinden zoude, dat alle ouders, voogden of huisgezinnen, oplettend waren, of door de zorglievende overheid bevolen wierden, om geene klederen, beddelakens, linnen- of wolendekens, waarin of waarop eene aan de besmettelijke kinderziekte gestorvene of gelaboreerde lyder gekleed was of op gelegen heeft, in eene gemeene wascht op de bleekeryen te zenden, dewyl de gezon-*

*de reden niet kan ontkennen dat de smetstoffe aldus ook aan de linnen of wollen klederen van gezonde huishoudens kan worden medegedeeld; en of de geene welke alzulke klederen, hembden, lakens, dekens enz. van besmette lyders ter wascht sturen, niet billyk zouden keuren om dezelve afzonderlyk te laten wasschen, en de bleekers bevolen worden om zelve afzonderlyk en met byvoeging van de besmettingdempende loogen of zuuren, te wasschen, te reinigen en te bleeken? Zou het niet goed zijn om die goederen, alvorens men ze waste, te leggen in eene tobbe of emmer, waarin men bevorens gemeene (= gewone, 'tH) haardturf of turf mollem ja vette kley moet laten weeken in water, zoo dat het tot een modderpap worde, en daarin ten minsten 24 uren te laten leggen, op dat de smetstoffe daarin verdoove, intrekke en haare kragt verlieze, waarna men het wasschen kan. (...) Deeze kleene omstandigheid zou den armen, wien een schamel hembdje of deken, een gedeelte zyner noodruft is, onkostbaar zyn; terwyl het eenen ryken, wien het er niet op aankomt, niet zou verarmen om het besmette linnen wegtegeven aan den armen, die er, het dan dus behandelende, niet door besmet zoude worden. Klei met duivedrek gemengd was immers een vanouds beproefd reinigingsmiddel volgens deze arts. Het blykt in allen gevalle eene gedecideerde waarheid dat door het leggen gedurende eenige uren onder de aarde, de besmettelijke zaaken, ja zelfs stinkende krenge (...) den stank en smet kwyt raaken”.*

Een jaar of 35 later was er wat dat betreft nog eens zoveel veranderd, zoals blijkt uit een publikatie in de krant van 11 november 1822. Het is een vurig pleidooi, een beroep op het verantwoordelijkheidsbesef van de ouders en verzorgers van kinderen, maar ook een bewijs, dat de vaccinatie nog lang niet algemeen werd toegepast en dat de pokken dus nog telkens weer heersten.

P. D. 't Hart

## JAARBOEK 1978

Zoals inmiddels algemeen bekend is en op de laatste ledenvergadering nog werd toegelicht, is het Jaarboek 1978 geheel gewijd aan de Unie van Utrecht.

De feestelijkheden bij gelegenheid van dit vierde eeuwfeest vangen de 23ste januari, de officiële feestdag, aan.

Om voor de leden van onze vereniging dit gebeuren op een eigen manier luister bij te zetten, ontvangt u het Jaarboek omstreeks deze datum.

Er is dus geen reden tot ongerustheid als u in de gebruikelijke weken rond de jaarwisseling geen Jaarboek in de bus vindt.